

سنت معماری چهار ایوانی

به عنوان تجلیگاه بهشت و قدرت الهی

نویسنده جلد اول:

دکتر الیاسکالوا

تدوین جلد اول:

مهندس نگاه شربت دار (با راهنمایی دکتر محمدرضا لیلیان)

تدوین جلد دوم:

دکتر محمدرضا لیلیان و دکتر مهدیه (با طرح رویکرد دوم)

مهندس نگاه شربت دار (پژوهش در منابعی دیگر دوم)

مجلس شورای اسلامی

سرشناسه: الينا پاسکالووا، ۱۹۷۵ م

Elena Paskaleva

عنوان و نام پدیدآور: سنت معماری چهار ایوانی به عنوان تجلیگاه بهشت و قدرت الهی / نویسنده جلد اول الينا پاسکالووا؛ مترجم جلد اول پگاه شربت‌دار؛ تدوین جلد دوم، پگاه شربت‌دار، محمدرضا لیلیان، مهدیه عابدی، ویراستار و صفحه‌آرا: پگاه شربت‌دار.

مشخصات نشر: تهران، انتشارات آرون، ۱۳۹۹

مشخصات ظاهری: دو جلد در یک مجلد. ص: مصور.

شابک: ۷-۸۶۶-۲۳۱-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی جلد اول:

The Architecture of the Four-Iwān Building Tradition as a Representation of Paradise and Dynastic Power Aspirations

موضوع: معماری- ایران- تاریخ- ترکیب، تناسب و غیره

موضوع:

Architecture- Iran- History- Composition, Proportion, etc

موضوع: معماری اسلامی- "نهرین- تاریخ- چهار ایوانی" (معماری)

Architecture- Mesopotamia- History- Four-Iwani (Architecture)

موضوع: سمبولیسم (معماری)- بهشت در هنر

Symbolism in architecture – Paradise in art

شناسه افزوده: شربت‌دار، پگاه، ۱۳۹۱، مترجم، ویراستار

شناسه افزوده: لیلیان، محمدرضا، ۱۳۹۱، مترجم

شناسه افزوده: عابدی، مهدیه، ۱۳۶۱، مترجم

رده‌بندی کنگره: NA ۱۴۸۰

رده‌بندی دیویی: ۷۲۰ / ۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۹۱۶۹۳

سنت معماری چهار ایوانی به عنوان تجلیگاه بهشت و قدرت الهی

نویسنده جلد اول: الينا پاسکالووا

ترجمه جلد اول و تدوین جلد دوم: پگاه شربت‌دار، محمدرضا لیلیان، مهدیه عابدی

ویراستار و صفحه‌آرا: پگاه شربت‌دار

طرح و اجرای جلد: پارسا شربت‌دار

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۳۹۹

چاپ صدف: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۶۵/۰۰۰ تومان

نشانی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان وحید نظری

نرسیده به خیابان منیری جاوید، پلاک ۱۰۵، واحد ۳ تلفن: ۵۱ - ۶۶۹۶۲۸۵۰

ایمیل: Arvannashr@yahoo.com وبسایت: www.Arvanashr.ir

فهرست مطالب

۱۱	 مقدمه ناشر
۱۳	 مقدمه مترجم
۱۶	 یادداشت دکتر ال‌نا پاسکالوا از دانشگاه لیدن هلند برآجاه ترجمه فارسی جلد اول
۱۷	 شرح مختصر درباره دکتر ال‌نا پاسکالوا
۱۸	 دست اندرکاران پژوهش دکتر ال‌نا پاسکالوا
۱۹	 قدردانی نویسنده جلد اول، دکتر ال‌نا پاسکالوا
۲۱	 جلد اول
۲۱	 فصل اول: بخش آغازین
۲۲	 ۱-۱ مقدمه
۲۶	 ۱-۲ بیان مسئله
۳۸	 ۱-۳ روش‌شناسی
۴۶	 فصل دوم: نمود معماری اندرام به است
۴۷	 ۲-۱ ظهور تقدس جلیبای کیهانی
۷۷	 ۲-۲ ظهور تقدس محور ماندی
۸۷	 ۲-۳ ظهور تقدس (انتظام) چهارگانه بهشتی
۱۱۱	 ۲-۴ ظهور تقدس (انتظام) دروازه‌های بهشت
۱۱۸	 نتیجه‌گیری
۱۱۹	 فصل سوم: نمودهای فیزیکی بهشت
۱۲۰	 ۳-۱ کوه کایلاس
۱۲۳	 ۳-۱-۱ معبد کایلاسا، منطقه باستانی الورا (۷۷۳-۷۵۶م)
۱۲۶	 ۳-۲ ماندالا
۱۲۸	 ۳-۲-۱ معبد هندو بر اساس ماندالا
۱۳۵	 ۳-۲-۲ معبد چین بر اساس ماندالا
۱۴۱	 ۳-۲-۳ معبد بودا براساس ماندالا

- ۳-۲-۴ تشابهات هندسی میان ماندالا و طرح چهار ایوانی..... ۱۴۹
- نتیجه گیری..... ۱۶۲
- فصل چهارم: بهشت به عنوان نمود شهری قدرت..... ۱۶۳
- ۴-۱ استفاده از ظهور تقدس چلیپای کیهانی و بهشتی در طرح ریزی شهری..... ۱۶۴
- ۴-۲ نسخ خطی چینی و هندی مبنی بر ساخت نهادهای چهارگانه شهری..... ۱۶۷
- ۴-۳ بغداد..... ۱۷۴
- ۴-۴ مرو..... ۱۷۸
- ۴-۱-۴ دارالعماره (۷۴۸-۷۴۷م)، مرو..... ۱۸۳
- ۴-۲-۴ کاخ سلجوقی (قرن ۱۱م)، مرو..... ۱۸۵
- ۴-۵-۴ هراک..... ۱۸۸
- ۴-۱-۵ آرامگاه مقدس خواجه عبدالله انصاری (۱۴۲۷-۱۴۲۵م)، گذرگاه..... ۱۹۵
- ۴-۶-۴ خیر..... ۲۰۱
- ۴-۷-۴ بخارا..... ۲۰۷
- ۴-۷-۱ آرامگاه سامانی (۹۴۰-۸۹۲م)، بخارا..... ۲۱۵
- ۴-۷-۲ مجموعه بهاءالدین، بخارایی (قرن ۱۶م)، نزدیک بخارا..... ۲۲۶
- ۴-۸-۴ شهر سبز..... ۲۴۳
- ۴-۸-۱ آق سراي (۱۴۰۴ - ۱۳۸۰)، سبز..... ۲۴۵
- ۴-۸-۲ مجموعه دارالسیادت (قرن ۱۴ و ۱۵م)، شهر سبز..... ۲۵۱
- ۴-۸-۳ مجموعه دارالتلاوه (قرن ۱۵-۱۴م)، شهر سبز..... ۲۶۲
- ۴-۹-۴ سمرقند..... ۲۸۲
- ۴-۹-۱ تغییرات شهرسازی توسط تیمور..... ۲۸۷
- ۴-۹-۲ باغ تیمور..... ۲۸۷
- ۴-۹-۳ ریگستان تیموری..... ۲۹۲
- نتیجه گیری..... ۲۹۳
- فصل پنجم اصول قوش های چهارایوانی..... ۲۹۴
- ۵-۱ قوش دوگانه: مدرسه در مقابل آرامگاه..... ۳۰۱

- ۵-۱-۱ مدرسه تمغاج یغراخان (۱۰۶۶م) در مقابل آرامگاه قثم بن عباس (قرن ۱۴-۱۱م)، سمرقند..... ۳۰۱
- ۵-۱-۲ مدرسه شیرغازی خان (۱۷۲۶-۱۷۱۸م) در مقابل آرامگاه پهلوان محمود (قرن ۱۶-۱۶م)، خیوه..... ۳۱۸
- ۵-۲ قوش دو گانه: مدرسه در مقابل مسجد..... ۳۲۶
- ۵-۲-۱ مسجد بی بی خاتم (۱۴۰۵-۱۳۹۸م) در مقابل آرامگاه (اوایل قرن ۱۵م) و مدرسه سارا ملک خاتون (۱۳۹۷م)، سمرقند..... ۳۲۶
- ۵-۲-۲ مسجد کالیان (اتمام ۱۵۳۹-۱۵۱۲م) در مقابل مدرسه میرعرب (۱۵۳۶-۱۵۳۵م)، بخارا..... ۳۵۴
- ۳- قوش -وگانه: مدرسه در مقابل مدرسه..... ۳۷۹
- ۵-۳-۱ مدرسه الغ بیگ (۱۴۲۰-۱۴۱۷ م) در مقابل مدرسه عبدالعزیز خان (۱۶۵۲-۱۶۵۱ م)، بخارا..... ۳۷۹
- ۵-۳-۲ مدرسه ناصر خان (۱۵۶۷-۱۵۶۶م) در مقابل مدرسه عبدالله خان (۱۵۹۰-۱۵۸۸م)، بخارا..... ۳۹۵
- ۵-۳-۳ مدرسه «ثقة» مراد افق (۱۸۱۲-۱۸۰۴م) در مقابل مدرسه الله قلی خان (۱۸۳۵-۱۸۳۴م)، بخارا..... ۴۱۴
- ۵-۴ قوش دو گانه: مدرسه در مقابل نقاشان..... ۴۲۶
- ۵-۴-۱ مدرسه الغ بیگ (۱۴۲۰-۱۴۱۷ م) و خانقاه (۱۴۲۴م) در میدان ریگستان، سمرقند..... ۴۲۷
- ۵-۵ قوش سه گانه: میدان قوش..... ۴۳۴
- ۵-۵-۱ گور امیر (۱۴۰۴-۱۴۰۰م)، سمرقند..... ۴۳۴
- ۵-۵-۲ میدان لب حوض (قرن ۱۷-۱۶م)، بخارا..... ۴۵۳
- ۵-۵-۳ میدان ریگستان (قرن ۱۷-۱۵م)، سمرقند..... ۴۷۴
- نتیجه گیری..... ۵۱۷
- نتیجه گیری کلی..... ۵۲۰
- پیوست ۱: جهت یابی قبله در سمرقند و بخارا..... ۵۲۴
- جلد دوم..... ۵۲۶
- بررسی طرح چهار ایوانی در خاستگاه بین النهرین..... ۵۲۶
- ۶-۱ مصادیق پیش از اسلام..... ۵۲۸
- ۶-۱-۱ دوران آغاز نگارش..... ۵۲۸

۵۳۵.....	۶-۱-۲ دوران سلسله‌های قدیم
۵۳۸.....	۶-۱-۳ دوران آکد
۵۳۹.....	۶-۱-۴ دوران سومر جدید
۵۴۳.....	۶-۱-۵ دوران بابل قدیم
۵۴۸.....	۶-۱-۶ دوران بابل میانی (سلسله کاسی‌ها)
۵۵۰.....	۶-۱-۷ دوران آشور قدیم
۵۵۱.....	۶-۱-۸ دوران آشور میانی
۵۵۴.....	۶-۱-۹ دوران آشور جدید
۵۵۸.....	۶-۱-۱۰ دوران بابل جدید (کلدانی‌ها)
۵۶۳.....	۶-۱-۱۱ گه - ۱۰
۵۶۴.....	۶-۱-۱۲ لولوب
۵۶۴.....	۶-۱-۱۳ کاسی‌ها
۵۶۶.....	۶-۱-۱۴ اورارتو
۵۶۸.....	۶-۱-۱۵ ایلامی‌ها
۵۷۹.....	۶-۱-۱۶ آریایی‌ها
۵۸۵.....	۶-۱-۱۷ مادها
۵۹۷.....	۶-۱-۱۸ هخامنشیان
۶۰۷.....	۶-۱-۱۹ پارتیان
۶۱۸.....	۶-۱-۲۰ ساسانیان
۶۳۹.....	۶-۲ مروری بر مصادیق برگرفته از طرح چهارایوانی در ایران دوران اسلامی
۶۴۱.....	۶-۲-۱ مقبره نوازده امام یزد
۶۴۲.....	۶-۲-۲ مقبره ارسلان جاذب
۶۴۵.....	۶-۲-۳ مسجد جامع اصفهان
۶۵۵.....	۶-۲-۴ کاروانسرای ماهی
۶۵۸.....	۶-۲-۵ رباط شرف
۶۶۲.....	۶-۲-۶ مسجد جامع قزوین (عتیق)
۶۶۶.....	۶-۲-۷ مسجد جامع زواره
۶۷۲.....	۶-۲-۸ مسجد جامع اردستان
۶۸۰.....	۶-۲-۹ مسجد جامع ورامین

- ۶۸۷.....مسجد جامع نطنز و خانقاه شیخ عبدالصمد اصفهانی
- ۶۹۶.....مجموعه بارگاه امام رضا (ع)
- ۷۰۶.....آرامگاه احمدین موسی (ع) (شاهچراغ)
- ۷۱۲.....مدرسه غیاثیه خرگرد
- ۷۱۸.....نتیجه گیری جامع
- ۷۱۹.....درباره نشانواره چلیپا
- ۷۲۳.....فهرست مراجع جلد اول
- ۷۳۹.....ترم به فهرست مراجع جلد اول
- ۷۵۱.....فهرست مراجع جلد دوم

مقدمه ناشر

انتشارات آرون که همواره در انتشار آثار ارزنده‌ای از اهالی علم و هنر این سرزمین کوشید و مجموعه‌های وزینی در حوزه‌های فرهنگی و هنری، مشاهیر، زبان و ادبیات، موسیقی، تاریخ و آداب و رسوم ملل این کهن بوم به پیشگاه مخاطبان ارجمند ارائه داشته است، در دیگر در نشر اثری ارزنده همت گمارده است که به نمایش اشتراکات فرهنگی و میراث غنی و عقه‌ای ایران می‌پردازد و زمینه توسعه پایدار صنعت توریسم را فراهم می‌آورد.

در این مجال به رسم گروه از فرهیختگان، مجموعه‌ای دوجلدی تحت عنوان «سنت معماری چهار ایوانی به‌عنوان جلگاه بهشت و قدرت الهی» در باب محتوای تاریخی، فرهنگی، آئینی و سنتی، معماری و شهرسازی مرتبط با حوزه جغرافیایی ماوراءالنهر و نیز مصادیقی از حوزه بین‌النهرین انتشار یافته است. بخش نخست این مجلد، در قالب جلد اول، ترجمه پژوهش‌های ارزنده سرکار خانم دکتر الینا پاسکالوا از دانشگاه لیدن هلند با عنوان «سنت معماری چهار ایوانی به‌عنوان تجلیگاه بهشت و قدرت الهی» است. محتوای کلی پژوهش ایشان در خصوص خاستگاه و ریشه‌یابی طرح تکرار چهار ایوانی است که به نمونه‌های معماری و شهرسازی مرتبط در حوزه جغرافیایی درآمده‌اند پیوند داده شده است و در این راستا بررسی برخی از مصادیق حوزه ماوراءالنهر و شهرهای نظیر ازبکستان، ترکمنستان و افغانستان در شهرهایی نظیر سمرقند، بخارا، خیوه، شهر سنبله و هرات و ... صورت پذیرفته است. ضمن این بررسی به ابعاد تاریخی، آئینی، فرهنگی، معماری و شهرسازی مصادیق مذکور نیز اشاره شده است.

بخش دوم مجلد در قالب جلد دوم، مروری بر تلاش‌های اندیشمندان و فرهیختگان ایرانی است که مترجم و تدوین‌گران مجلد حاضر سرکار خانم مهندس پگاه شربت‌دار، جناب آقای دکتر محمدرضا لیلیان و سرکار خانم دکتر مهدیه عابدی در ارائه نظرات بدیع در باب «سنت معماری چهار ایوانی» به آن همت گمارده‌اند. ایشان در قالب رویکرد دوم در تکمیل مطالعات پیشین (جلد اول) به حوزه بین‌النهرین و مصادیق آن به‌عنوان خاستگاه دیرینه‌تر این

سنت اشاره دارند. از این رو هر دو جلد تحت یک عنوان و در یک مجلد به پیشگاه مخاطبان گرامی تقدیم می‌گردد.

از آنجا که کشورهای عضو فلات ایران دارای پیشینه تاریخی، قلمرو جغرافیایی واحد و پیوندهای عمیق فرهنگی و معنوی بوده‌اند، عناصر کلیدی مشترک فرهنگی میانشان، سنگ بنای مودت و تحکیم آن‌ها را پایه می‌گذارد. حافظه تاریخی مشترک این ملل گویای تبادل معانی و مفاهیم عمیق در منطقه بزرگ و تأثیرگذار سرزمین نوروز است.

در کتاب پیش رو، سنت معماری چهار ایوانی، گویای نمونه‌ای از عنصر کلیدی و میراث مشترک میان اقوام این سرزمین به‌شمار می‌رود که در قرابت با انتظارات قدسی همچون پشت و عظمت الهی تلقی شده و حاکی از خرد جمعی حاکم بر ملل این منطقه است. این رو ضرورت تبادلات علمی و فرهنگی مشترک از این دست، میان مفاخر ایران و کشورهای این منطقه در جهت حفظ و پاس‌داشت میراث و تثبیت هر چه افزون‌تر تعاملات سازگار آشکارا، نظر می‌رسد.

در پایان امید است که مجموعه حاضر بتواند در جهت بازنشر ارزش‌های مشترک و تحکیم مودت و ارتباط دو ستانه بان ملل این منطقه گامی مؤثر بردارد و مطمح نظر خوانندگان ارجمند قرار گیرد.

مدیر انتشارات آرون